

דליל – שיעור כללי – דף מקורות

יש/אין בעלים	בטר דנח	קשרו אדם	
--------------	---------	----------	--

הנחיות ללימוד ומיפוי המקורות:

1. הבינו היטב את מהלך הגמ' ביט ע"ב – מהו המקרה של המשנה, ועל מה דיבר רב הונא.

2. ניתן לבחון את כל המקרים העולים בגמ' ובראשונים בטבלה מעין זו – ולראות את המחלוקות השונות. הדרך לעקוב אחר כל ראשון היא לראות על איזה מקרים מהמקרים דלהלן הוא מדבר ומה הדין של בעל התרנגול, בעל הדליל אם יש, והקושר אם יש, וכך לראות את מחלוקות הראשונים [א,ב]

דליל	צורת הנזק	קשירה	דין
יש בעלים	אדייה אדויי	נקשר מאליו	
אין בעלים	אדייה אדויי	נקשר מאליו	
יש/אין בעלים	אדייה אדויי	קשרו אדם	
יש בעלים	דרך הילוכו	נקשר מאליו	
אין בעלים	דרך הילוכו	נקשר מאליו	
יש/אין בעלים	דרך הילוכו	קשרו אדם	
יש בעלים	בטר דנח	נקשר מאליו	
אין בעלים	בטר דנח	נקשר מאליו	

כדאי לשים לב לנושאים דלהלן העולים תוך כדי דיון – מצויין סעיפים במקורות המתייחסים באופן מפורט לנושאים אלו, אך הם גם עולים כמובן מסעיף ב' המרכזי של המקורות.

- מח' רש"י – תוס' ביחס לחיוב או אי חיוב בעל הדליל ב'אש' (אבנו סכינו ומשאו), וההצעות השונות להבנת המח' (הגדרת אש [ד,ו], נחלת דוד [ז], הגרי"ד סולובייצ'יק [ח,ט], תוס' רי"ד [י]).
- שיטת ר"ח וראב"ד – שהמשנה איננה עוסקת בצרורות אלא בקרן ('משונה') והבנת שיטתם (בהקשר זה: הגמ' בב"ק יז ע"ב [ג]).
- שאלת הצורך בקניין בקושר את הדליל – רש"י מול תוס', וראשונים אחרים.
- שיטת התשלום כשיש גם בעל לדליל וגם לתרנגול, לפי הרא"ש ותלמיד הרשב"א – שיטת ר' נתן [יא].

המקורות לפי סעיפים

- בבא קמא יז ע"א: 'משנה...משלם חצי נזק'; רש"י, שם, ד"ה 'דליל קשור ברגלו', 'משלם חצי נזק'.

7. נחלת דוד, ב"ק, פרק שני, דף יט, ד"ה 'לכך' [מובא להלן].
8. בבא קמא, כג ע"א: 'על החררה...בששימר גחלתו'; רש"י, שם, ד"ה 'ה"ג ולחייב נמי בעל הגחלת'; תוס', שם, 'ולחייב בעל הגחלת' [תוס' הראשון מהשניים].
9. הגרי"ד סולובייצ'יק, רשימות שיעורים, ב"ק יט ע"ב [מובא להלן].
10. תוס' רי"ד ב"ק יט ע"ב, ד"ה 'אלא מתניתין' [מובא להלן].
11. בבא קמא נג ע"א: 'דתניא שור שדחף...משתלמא ממך'.
12. רמב"ם, הל' נזקי ממון, פ"ב ה"ה-ה"א והשגת הראב"ד שם [מובא להלן].

מקורות מלאים

ראב"ד על בבא קמא דף יט/ב

לא שנו אלא שנקשר מאיליו אבל קשרו אדם חייב הקושר נזק שלם. נקשר מאיליו חייב מאן חייב אילימא חייב בעל דלי. ומשום בורו המתגלגל ברגלי בהמה, ולבתר דניח קאמר דאי בהדי דאזיל כח תרנגול הוא, ואפי' קשרו אדם לא מיחייב, לא הקושר ולא בעל דלי, אלא ודאי מדקאמר דהיכא דקשרו אדם חייב הקושר נזק שלם, ש"מ בתר דניח קאמר ומשום בורו המתגלגל, אם כן נקשר מאיליו דמשלם בעל דלי חצי נזק היכי משכחת לה, אי דאצנעיה אנוס הוא, ואי דלא אצנעיה פושע הוא ונזק שלם לישלם משום בורו המתגלגל דהוה ליה כאלו הוא קשרו. אלא בעל תרנגול, כלומר אבל בעל דלי פטור דבדאצנעיה קא מיירי, אבל בעל תרנגול ונקשר מאיליו משלם חצי נזק ובקשרו אדם משלם הקושר נזק שלם, לפי שהוא בורו המתגלגל. מכל מקום [ב]נקשר מאיליו קשיא אמאי משלם בעל תרנגול חצי נזק, דמאי שנא נזק דלא - הלא בורו של תרנגול הוא - אלא מאיש בור ולא שור בור, אם כן חצי נזק נמי לא. אלא מתני' בדאדייה אדויי, פי' בהדי דקאזיל מזיק ומשום דהוה ליה משונה. ולא שנא נקשר מאיליו ולא שנא קשרו אדם, ובין אצנעיה בעל דלי לדליו בין לא אצנעיה. ואם הדלי לבעל תרנגול ואצנעיה לדליו פטור, ואית דאמרי חייב

2. בבא קמא יט ע"ב: 'התרנגולין מועדין להלך...וברגלי בהמה'; רש"י, שם, ד"ה 'אלא מתני', נקשר מאיליו, 'קשרו אדם חייב'; תוס', שם, ד"ה 'וכי אתמר', 'קשרו אדם חייב'; רבינו חננאל, שם, 'מתני התרנגולין...בבור נזק שלם'; חידושי הראב"ד, שם, ד"ה 'לא שנו' [מובא להלן]; ים של שלמה, ב"ק, פרק ב, סימן ח ד"ה 'וכתב הטור' [מובא להלן] - להסתפק בציטוט המובא; ר"ש על בבא קמא פרק שני - סימן ב [מובא להלן]; רבנו ירוחם, מישרים נתיב לא חלק א דף צא טור א [מובא להלן]; רשב"א ב"ק יט ע"ב, ד"ה 'בדליל של הפקר' [מובא להלן]; תלמיד הרשב"א והרא"ש, ב"ק, יט ע"ב, ד"ה 'עלה בידינו' [מובא להלן]; נמוקי יוסף על הרי"ף בבא קמא דף ז ע"א בדפי הרי"ף [מובא להלן]; חדושי הרשב"א ב"ק, יט ע"ב, ד"ה 'אבל קשרו' [מובא להלן].
3. בבא קמא יז ע"ב: 'אמר רבא כל שבזב...משלם נזק שלם'; חידושי הראב"ד, יז ע"ב, ד"ה 'גמ' עגלה' [מובא להלן]; ים של שלמה, ב"ק פרק ב' סימן א' [מובא להלן]; ב"ח, חו"מ, שצג, [מובא להלן].
4. בבא קמא כב ע"א: 'אתמר ר' יוחנן אמר...משלם חצי נזק'; רש"י, שם, ד"ה 'משום חציו', 'משום ממונו'; תוס', שם, ד"ה 'אשו משום חציו', 'אשו משום ממונו'.
5. [תוס', סנהדרין עז ע"א, ד"ה 'סוף חמה'].
6. שיטה מקובצת, ב"ק נו ע"א, באד"ה 'אילימא דמטיא ליה' [מובא להלן] - ניתן להסתפק רק בקטע המצוטט להלן.

משום דהוה ליה תחלתו בפשיעה דכיון דאורחיהו דתרנגולי למעבד הכי איבעי ליה אסוקי אדעתיה דאי לא עביד בהאי דלעביד במידי אחריני. מכל מקום חצי נזק הוא דמשלם משום שינוי. וכי אתמר דרב הונא בעלמא אתמר, דלי הפקר נקשר מאיליו פטור בעל תרנגול ולבתר דניח קאמר משום דהוה ליה שור בור, אבל קשרו אדם חייב הקושר נזק שלם משום בורו המתגלגל וכו'.

ים של שלמה, ב"ק, ב, ח ד"ה 'וכתב הטור'

וכתב הטור (חו"מ סי' שצ סעי' י) בשם הרמ"ה, אלא שיש לחלק, שאם הזיק אחר שנח חייב משום בור המתגלגל, ונ"מ לפטור בו הכלים. ואם בהליכתו מזיק הוא כאשר. ולא נהירא לי, כי אבנו סכינא ומשאו שנפלו ברוח והזיקו בהליכתו. דחייב משום אשו בפ"ק (ו ע"א). היינו שהניח בראש גגו, דהיינו ברשותו. כסתם אש הנאמר בתורה. אבל האי דלא אצנעיה, היינו שהשליכו לרשות הרבים. וכל תקלה בור הוא. ועוד דאסקינן בהדיא בגמרא אפי' בקשרו אדם בידים דחייב. משום מאי מחייב, משום בורו המתגלגל, ולא אמרינן משום אשו. משום דכל תקלה ברשות הרבים בור הוא. ומ"מ אם קושר אדם הדליל ברגל התרנגול בביתו. והלך לחוץ והזיק הוא כאשר, וחייב בכלים בהליכתו, ואפי' בזריקתו. ואם הזיק אחר שנח חייב משום בור, ופטור בכלים.

רא"ש על בבא קמא פרק שני - סימן ב

מתני' היה דליל קשור ברגלו או שהיה מהדס ושבר את הכלים משלם חצי נזק. ומוקי לה בגמרא בנקשר מאליו ובאדייה אדווי דהוה ליה צורות ובדליל של הפקר או בדליל של בעל התרנגול ואצנעיה דאי לא אצנעיה אף על גב דאדייה אדווי הוא משלם נזק שלם דהא דצורות משלם חצי נזק היינו כשהתיזה דבר הפקר אבל אם התיזה ממון הבעלים משלם נזק שלם דצורות אורחיה הוא [והוה] כאבנו וסכינא ומשאו שהניח בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו ודוקא בדאדייה אדווי אבל אם הזיק התרנגול בדליל דרך הלוכו משלם נזק שלם דדבר המחובר לגופו כגופו דמי כמו עגלה המושכת בקרון ואם הזיק הדליל אחר שנח פטור בעל התרנגול דאמר קרא כי יכרה איש בור ולא שור בור ודליל דאית ליה בעלים ולא אצנעיה ונקשר ברגל תרנגול דהפקר בעל הדליל חייב ובתרנגול דאית ליה בעלים והזיק דרך הילוכו משלם בעל הדליל חצי ובעל התרנגול חצי ואי אדייה אדווי משלם בעל

התרנגול רביע דאית ליה שותפות ובעל הדליל ג' חלקים כר' נתן דאמר כי ליכא לאישתלומי מהאי משתלם מהאי ודליל של הפקר וקשרו אדם ברגל תרנגול חייב הקושר אפילו לא נתכוין לזכות בו משום בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה וכן נמי דליל דאית ליה בעלים אפילו לא אצנעיה בעלים וקשרו אדם חייב הקושר הכל ובעל הדליל פטור מידי דהוה אהופך את הגלל דאפילו לא נתכוין לזכות בו חייב אם הגביהו למעלה משלשה או שסלקו ממקומו שהיה מונח אפילו החזירו למקומו חייב דאיסתליקו ליה מעשה ראשון וזה כורה בור חדש והאי דקאמר רב הונא דליל של הפקר משום דבעי למימר נקשר מאליו פטור ואי בדליל דאית ליה בעלים ולא אצנעיה חייב בעל הדליל:

רבנו ירוחם, מישרים נתיב לא חלק א דף צא טור א

היה דליל קשור ברגל התרנגול וזרק הדליל על הכלי ונשבר האי צורות ומשלם חצי נזק ובדליל של הפקר או של בעל תרנגול והצניעו דאם לא הצניעו משלם נזק שלם אם הדליל שלו דצורות אינו משלם חצי נזק אלא כשזרק דבר של הפקר אבל אם זרק משל בעל בהמה משלם נזק שלם.

רשב"א ב"ק יט ע"ב, ד"ה 'בדליל של הפקר'

בדליל של הפקר. פרש"י ז"ל דכל שקשרו אדם קנאו בהגבהה ויש לו להאי דליל בעלים. ואינו מחוור, דאפי' לא קנאו חייב עליה משום בור, שהרי אבנו וסכינא שהפקירן לבתר דנייחי בין לרב בין לשמואל חייב עליהם משום בור (לקמן כח, ב). אלא אפילו לא הגביהו ולא קנאו בין בדליל שלו בין דליל של חברו שהצניעו בין דליל של הפקר, בור הקושר הוא.

שטמ"ק, ב"ק יט ע"ב, ד"ה 'אלא מתניתין'

אלא מתניתין דאדייה אדווי. פירש רש"י דלא מתוקמא מילתיה דרב הונא אמתניתין דכיון דצורות נינהו אפילו קשרו אדם פטור הקושר ובעל התרנגול חייב חצי נזק. וקשה דמסיק תלמודא לקמן גבי כלב שנטל חררה בעל הגדיש משלם חצי נזק מטעם צורות ופריך ולחייב נמי בעל הגחלת אלמא דראשון חייב עם בעל הבהמה. ואי גרסינן התם ולחייב בעל הגחלת כל שכן דקשה טפי. ונראה לפרש דלא מתוקמא מילתיה דרב הונא אמתניתין דבמתניתין אם קשרו אדם ואדייה אדווי

נמוקי יוסף על הרי"ף בבא קמא דף ז ע"א בדפי הרי"ף

דליל קשור ברגלו. כל דבר הנקשר ברגל התרנגול קרוי דליל ואית דגרסי דלי: והא דמשלם חצי נזק אוקימנא בגמ' [דף יט ע"ב] בדאדייה אדויי שזרק התרנגול את הדליל ושבר כלי בזריקתו דהוה להו צורות כיון דלאו בהדי דאזיל ומימשיך דליל בתריה קא מזיק ולא כעגלה מושכת חשבין ליה אלא צורות נינהו מכלל דאלו אזיק דרך משיכתו כעגלה מושכת דמי ומשלם נזק שלם: דכל היכא דאזיק ע"י ד"א שלא בחבורין משלם חצי נזק ואי אזיק בחבורין משלם נזק שלם ואע"ג דלאו אדעתא דבעל התרנגול נקשר הדליל [אלא מאילין] מכל מקום אורחיה הוא בכך ולפיכך הוי תולדה דרגל דלא אשכחן בנזק בעלי חיים דלאו אדם אלא תרי גווי או מידי דאורחיה דהוי תולדה דשן או רגל או מידי דלאו אורחיה דהוי תולדה דקרן ואע"ג דאין כונתו להזיק וכיון דלא דיינין ליה כתולדה דקרן מסתברא דהוי משום תולדה דרגל מטעם דאורחי בהכי ואפילו שלא מדעת הבעלים חייב (א) והכי משמע לקמן [דף כא ע"ב] גבי כלב שנטל חררה. ומיהו [דוקא] כשנקשר מאליו הדליל והוא של הפקר אי נמי שהצניעו כראוי בעליו של דליל [אנוסים הוו ופטורים בעל דליל ובעל תרנגול] אבל לא הצניעו כראוי בורו דבעל דליל הוא וכן אם קשרו אדם בורו דקושר הוא [ה] והוא דאזיק בתר דניח אבל אזיק בהדי דאזיל [ו] אש של בעליו שפשע בו או שקשרו הוא:

חדושי הרשב"א על מסכת בבא קמא דף יט/ב

אבל קשרו אדם חייב. קשרו לאו דוקא, דהא אמרין דכל דלא אצנעיה פושע הוא, וכן נמי דוקא בתר דנח משום דהו"ל בורו, אבל עד שלא נח לא, דהא למסקנא אוקימנא למתני' דאדייה אדוייה, דאלמא השתא לאו בדאדייה אלא לבתר דנח ומשום בורו: אלא מתני' דאדייה אדויי. פרש"י ז"ל דרב הונא לא קאי אמתני', דבאדייה אדוייה הקושר היה פטור לגמרי שהרי לא נתקל אדם בבורו. והקשו עליו בתוס' דלפטור את הקושר לגמרי אי אפשר דמכל מקום הו"ל כאשו ואבנו וסכינו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה ובהדי דקא אזלי מזקי, דתרנגול נמי כרוח מצויה הוי, מדפריך אי לא אצנעיה פושע הוא. ופי' הם דלא קאי אמתני' משום דקשרו אדם דקאמר רב הונא חייב משמע חייב בכל, ואי אפשר בדאדייה אדוייה אלא בעל התרנגול חייב:

מחייב כל חד וחד חצי נזק כדמסיק לקמן וליחייב נמי בעל הגחלת דההיא גירסא עיקר ורב הונא אמר קשרו אדם חייב דמשמע כל הנזק. דליל הפקר קשרו אדם חייב דבורו הוא דמדאגביה קנייה. כך פירש דש"י ז"ל. ובחנם דחק לומר כן דבלא אגביה נמי בורו הוא דכל תקלה ברשות הרבים בורו הוא אף אם לא זכה בה. ושמא הא דפירש כן משום דמשתמע ליה חיובא דרב הונא לחייב בו כלים כי ההיא דמתניתין דקאמר ושבר בו את הכלים ואי לא זכה בו הוה פטרנא ביה כלים אבל כי זכה בו חייב על הכלים דמשור למדנו דרב הונא כרב סבירא ליה דאמר כולם משור למדנו דתלמידיה דרב הוה. וליכא למיפרכ מה לשור שכן יש בו רוח חיים ולומר בור יוכיח ולפטור מכלים דיש לומר דאדם הקושרו בתרנגול מחייבו. כן נראה לי. ה"ר ישעיה ז"ל.

תלמיד הרשב"א והרא"ש ב"ק, יט ע"ב, ד"ה 'עלה בידיו'

עלה בידנו דליל הקשור ברגלי תרנגול והוזק בו בתר דנח בעל התרנגול פטור ואם יש לדליל (פעמי') [בעלים] ולא אצנעיה בעל הדליל חייב בנזק שלם משום בור המתגלגל והוא דאזיק בר"ה, והיכא דאזיק בהדי דאזיל אם בהתזה הזיק משלם בעל התרנגול חצי נזק אם הדליל הוא של הפקר אי נמי יש לו בעלים ואצנעיה אבל יש לו בעלים ולא אצנעיה הבעלים משלמין ג' חלקים ובעל התרנגול רביע. ואי בהדי דקא אזיל מזיק בלא התזה אם דליל של הפקר הוא משלם בעל התרנגול נזק שלם ואם יש לו בעלים ולא אצנעיה בעל הדליל משלם מחצה ובעל התרנגול מחצה. ודוקא בשהזיק בחצר הניזק אבל אם הזיק ברשות הרבים בעל התרנגול פטור דהא תולדה דרגל הוא ובעל הדליל חייב דכל היכא דליכא לאישתלומי מהאי משתלם מהאי. ודעת רש"י ז"ל היא דאפילו יש לו לדליל בעלים כל דאזיק בהדי דקא אזיל בעל תרנגול חייב ובעל הדליל פטור דהא מעשה תרנגול הוא דגרמו ההיזק ועוד יתבאר זה לקמן בס"ד. והיכא דאית ליה לדליל בעלים ולא אצנעיה ואתי איניש אחרינא וקשרו ברגלי התרנגול בכי הא ודאי משמע דאיסתלק מרשות הדליל וקאי ברשות הקושר ובין דאזיק בתר דנח בין דאזיק בהדי דקא אזיל קם ליה קושר במקום בעלים דומיא דהופך את הגלל ולא החזירו למקומו שהראשון פטור והשני חייב ואפילו לא נתכוון לזכות בו, וכ"ש בדליל של הפקר שהקושר חייב אפילו לא הגביהו ולא נתכוון לזכות בו.

[...] ומסתברא נמי דאבנו וסכינא ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו דחשבינן להו תולדה דאש ליכא למחשבינהו חציו אלא ממנו ובנפל גדר שלא מחמת דליקה דשורו הוא דלא טפה באנפיה.

נחלת דוד, ב"ק, פרק שני, דף יט, ד"ה 'לכך'

לכך נלענ"ד עיקר בזה כשיטת רש"י דבאדי אדו"י אף בדליל דאית לי' בעלים ולא אצנעי' או קשרו אדם מ"מ אינו חייב רק בעל התרנגול לבד ח"נ ובעל הדליל פטור ולא דמי לאשו דשאני אשו שהאש בעצמו הוא המזיק בלי סיוע דבר אחר ופעולת הרוח אינו רק לקרב האש אל דבר הניזק אבל עיקר ההיזק עושה האש עצמו ודכוותי' באבנו סכינא ומשאו האבן עצמו הוא המזיק מפני שיש לו כובד וכן הסכין בחידודו והרוח אינו פועל רק לקרבם אל הדבר הניזק משא"כ בצרורות דהצורות עצמן אין בכוחן להזיק כלל בלא כח ההתזה ואילו הי' נתקרב הצור אל הכלי בלא כח ההתזה לא היה מזיקו כלל ונמצא כי עיקר ההיזק נעשה ע"י כח ההתזה והצור אינו רק כגרזן ביד החוצב ולכך לית ביה משום חיוב אשו כלל ולכך אפי' אם פשע במאי דלא אצנעי' או שקשרו אדם מ"מ כיון דהצור לא הזיק כלל רק כח המתזו הוא שהזיק פטור בעל הצור ולכך אפי' אם הדליל הוא ממנו של בעל התרנגול מ"מ אינו חייב רק ח"נ ותו לא ומעתה אצדו להו כל הנך פרטי חידושי דינים שחידש הרא"ש בזה דמש"כ בדליל דאית לי' בעלים משלם נ"ש לשיטה זו ליתא וכן מש"כ ודליל דאית לי' בעלים ונקשר ברגל תרנגול דהפקר חייב בעל הדליל ומשמע אפי' דבאדי אדו"י נמי ליתא וכן מה שכתבנו דבתרנגול דאית לי' בעלים משלם בעל הדליל ג' חלקים ובעל התרנגול רביע נמי ליתא אלא לעולם בעל התרנגול משלם ח"נ ובעל הדליל פטור בדאי' אדו"י ואילו שאין תלמיד כמוני מכריע הי' נלענ"ד להלכה ולמעשה כשיטת רש"י ודו"ק.

הגרי"ד סולובייצ'יק, רשימות שיעורים, ב"ק יט ע"ב

תוס' ד"ה וכו' אתמר. ז"ל וקשה לפי' מ"מ ליחייב משום אשו דהוי כאבנו וסכינא ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו כו' עכ"ל. יוצא שחלוקים רש"י ותוס' אם כח בעל חיים יכול לחייב משום אש. אליבא דרש"י אין כח בעל חיים יכול לחייב מדין כח אחר מעורב בו המחייב באש דעלמא ואליבא דתוס' כח בעל חיים

בדליל של הפקר. פרש"י ז"ל דכל שקשרו אדם קנאו בהגבהה ויש לו להאי דליל בעלים. ואינו מחוור, דאפי' לא קנאו חייב עליה משום בורו, שהרי אבנו וסכינא שהפקירן לבתר דנייחי בין לרב בין לשמואל חייב עליהם משום בורו (לקמן כח, ב). אלא אפילו לא הגביהו ולא קנאו בין בדליל שלו בין דליל של חברו שהצניעו בין דליל של הפקר, בור הקושר הוא:

חידושי הראב"ד, יז ע"ב, ד"ה 'גמ' עגלה'

[גמ'] (גר') עגלה מושכת אתא לאשמעינן. פי' עגלה שהיא מושכת בקרון ודרסה על גבי כלים משלמת נזק שלם, דומיא דחמור במשאו, הואיל והקרון משוך עמה, ובזה טמא כל היושב על הקרון כאלו הוא מסיטו. ואי קשיא לך מאי שנא עגלה מושכת בקרון מדלי קשור ברגלי התרנגול דמשלם חצי נזק. לא קשיא, התם לאו אורחיה הכא אורחיה. ומתני' לאו משום צרורות דכיון דקשור ברגלו כגופו הוא, אלא משום דמשונה והכי מוכח בשמעתא.

ים של שלמה, ב"ק פרק ב' סימן א'

היה קשור דבר מה ברגלי התרנגולין כדרך המנהג, והוא קרוי דליל. משלם חצי נזק. ופי' בגמרא דאדו"י אדו"י, כגון שזרק התרנגול הדליל על הכלים בפריחתו. אבל בעוף שהדליל קשורה בו הוי כגופו. ואם משבר דרך הילוכה משלם נזק שלם. דלא גרע מקרון המחוברת לבהמה.

ב"ח, חו"מ, שצ, ג

(ג) תרנגול שהיה הולך וכו'. משנה ריש פרק כיצד הרגל פירוש וחייב נזק שלם משום דה"ל רגל: היו חוטין וכו' אם גררה ושברה דרך הילוכו הוי כגופו ומשלם נזק שלם. טעמו דדבר המחובר לגופו כגופו דמי וכמו עגלה המושכת בקרון לעיל ריש סימן זה:

זרקה ושבר בה את הכלי משלם חצי נזק. כלומר דאם לא היה קשור בגופו אלא נטלו וזרקו אי נמי אפילו קשור בגופו אלא בזריקתו נתלש מגופו והזיק הוה ליה צרורות ומשלם חצי נזק מן העלייה.

שיטה מקובצת ב"ק נו ע"א, אד"ה 'אלימא דמטיא ליה'

מחייב באש מדין כח אחר מעורב בו. והקשה בש"מ מגמרא לקמן (כג,א) לגבי כלב שנטל חרר ז"ל וליחייב נמי בעל גחלת עכ"ל, עיין שם בפירוש"י, שר"ל שבעל הגחלת יתחייב על שרפת הגדיש, והרי הכלב הוא שהביא את הגחלת, וקשה על רש"י הסובר שאין כח בעל חיים מחייב באש. ונ"ל שמצויים שני אופנים ודינים של כח אחר מעורב בו באש. א. באש ממש כח אחר מעורב בו מביא את האש אצל הניזק והאש עצמה שורפת ומזיקה. ב. באבנו סכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו הכח האחר מצטרף לעצם הנזק ונותן כח לאבן להזיק. לפי"ז י"ל שלרש"י בעל חיים יכול להיות כח אחר המביא את האש אצל הניזק. ולכן הכלב יכול לשמש ככח אחר המביא את הגחלת לגדיש, ובעל הגחלת חייב כי גחלתו שרפה והזיקה לבדה בלי השתתפות של הכח האחר בנזק עצמו. מאידך בדליל משתתף כח התרנגול בעצם מעשה הנזק שכן הדליל הזיק עם כח התרנגולת, ובאופן כזה סובר רש"י שאין כח בעל חיים מחייב. והנה מפורסם תרוץ של רבנו חיים הלוי זצוק"ל לקושית התוס' בסנהדרין (דף עז א ד"ה סוף חמה כו') וז"ל והא דתנן כו' נפלה סכין ושחט שחיטתו פסולה כו' קשה נפלה נמי ליהוי כי הפילה למ"ד אשו משום חציו ואם לא נחלק בשחיטה ולא מסתבר לחלק כיון דאפי' מיתה גמרי' מממון כו' עכ"ל, ותירץ הגר"ח זצ"ל שאין אומרים אשו משום חציו אלא באש ממש אבל לא באבנו סכיננו ומשאו שנפלו מן הגג. בהסבר החילוק נראה שבאש ממש הכח האחר רק הביא את המזיק אצל הניזק ולפיכך חל דין אשו משום חציו להפוך את האש למעשה אדם. מאידך באבנו סכיננו ומשאו שנפלו מראש הגג הכח האחר משתתף בעצם מעשה שנעשה (הנזק, השחיטה, או הרציחה). ובאופן כזה לא נאמר אשו משום חציו ואין אנו מיחסים את עצם המעשה לאדם.

תוס' רי"ד ב"ק יט ע"ב, ד"ה 'אלא מתניתין'

אלא מתניתין דאדייה אדויה וכי איתמר דרב הונא בעלמא איתמר. פי' חצי נזק [מתניתין] לא מיתוקם אלא אבעל התרנגול, ובדאדייה אדויה, וכיון דהכי הוא, אין לומר בו קשרו אדם אחר חייב כדפרישית במהדורא קמא (חבל על דאבדין) דכיון דשני עבד מעשה בטלה הגרמתו של ראשון.

רמב"ם, הל' נזקי ממון פ"ב ה"י-ה"א

(י) וכן סוס שצנף וחמור שנער ושבר את הכלים משלם חצי נזק התרנגולין מועדין להלך כדרך ולשבר היה חוט או רצועה קשור ברגליה ונסתבך כלי באותו החוט ונתגלגל ונשבר משלם חצי נזק במה דברים אמורים בשקשרו אדם אבל אם נקשר על רגליהן מאליו בעל התרנגולין פטור ואם היו לחוט בעלים ולא היה החוט הפקר בעל החוט חייב חצי נזק שהרי הוא כבור המתגלגל: (יא) הצניע בעל החוט את החוט והתרנגולים דרסו עליו והוציאוהו ונקשר ברגליהן ושברו בו את הכלים אף בעל החוט פטור שהרי אנוס הוא.

השגת הראב"ד - התרנגולין מועדין וכו' בד"א בשקשרו אדם אבל נקשר ברגליהן וכו' שהרי אנוס הוא א"א דבר זה איני יודע מהו דהא קשרו אדם דקאמר ודאי בעל התרנגול הוא והא דקאמר חצי נזק משום דס"ל כרבא בבא קמא (יז) דמספקא ליה דרסה על הכלי ונתגלגל למקום אחר ונשבר צרורות הוו או גופיה דחוט הקשור בו והרי הוא כשליף שעליה מעתה כשנקשר החוט מאליו ונסתבך בו הכלי ונתגלגל ונשבר אמאי פטור מ"מ צרורות דתרנגול הוא ואפילו בחוט של הפקר חייב ומ"ש עוד שאם היו לחוט בעלים בעל החוט משלם חצי נזק דהוה כבור המתגלגל ומשמע ליה דתרנגול נמי משלם חצי נזק שלא מצינו בבור חצי נזק ולא מילתא היא דאי בתר דנייח אזיק בעל החוט נזק שלם הוא דמשלם בורו הוא ובעל תרנגול פטור הוא דאיש בור ולא שור בור ואם ע"י הגלגול נשבר בעל החוט פטור דלאו בור הוא אלא צרורות דתרנגול הוא וכוחו הוא ומ"ש אף בעל החוט פטור שהרי אנוס הוא דמשמע והוא הדין לבעל תרנגול הא לא מתוקמא אלא בשברו בתר דנייח ומשום ולא שור בור דאי בהדי דאזיל בעל התרנגול אמאי פטור.